15 | 2018

30 Kč

www.itvar.cz

tvar

OBTÝDENÍK ŽIVÉ LITERATURY

ROZHOVOR S Igorem Pomerancevem **4**

TVÁRNICE Olga Stehlíková **6**

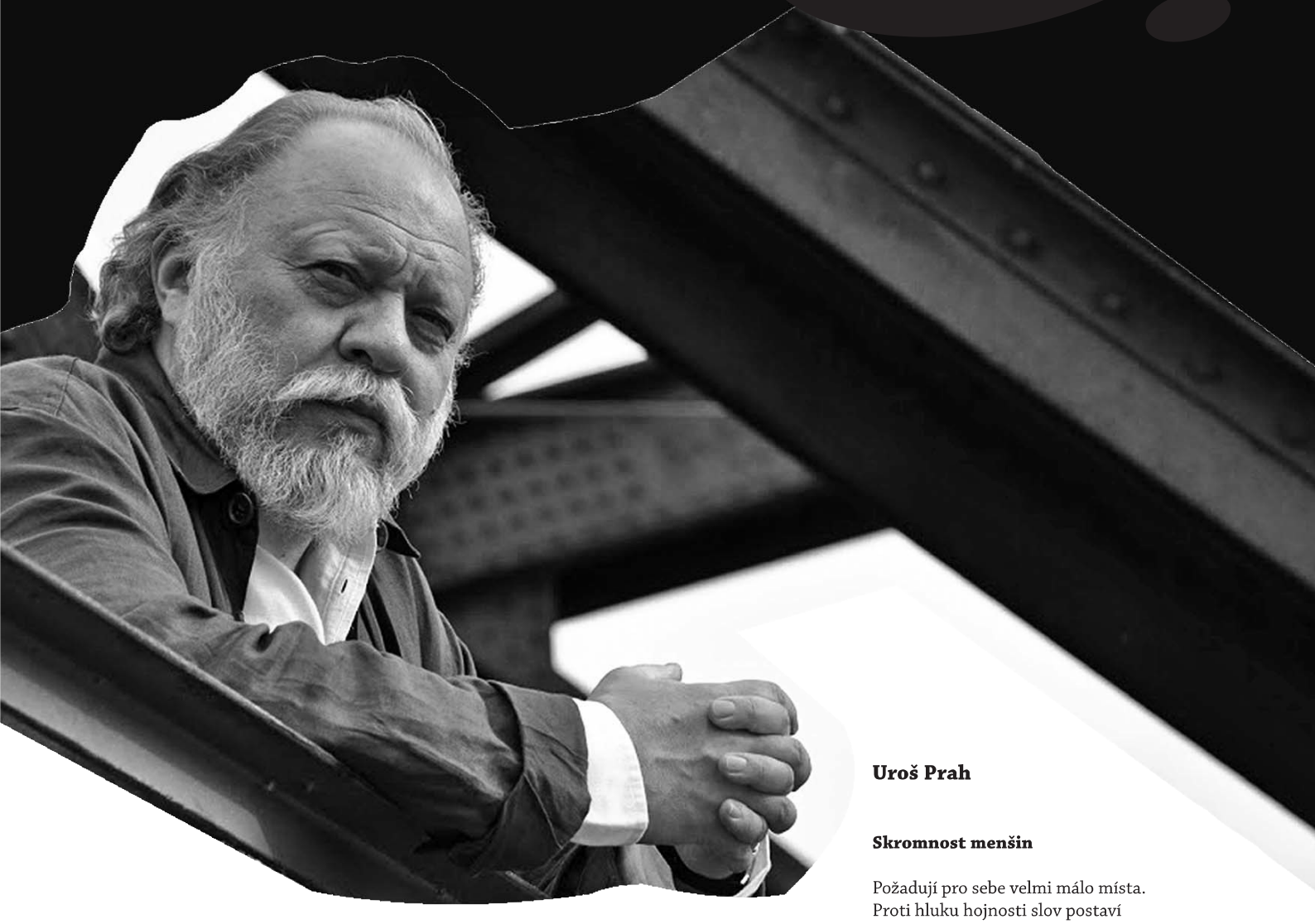

Uroš Prah

Skromnost menšin

Požadují pro sebe velmi málo místa.
Proti hluku hojnosti slov postaví
skutečnější hluk –
hroznou hustotu klidného slova.
Které hučí.

Z antologie Stýkání,
ze slovinštiny přeložil Petr Mainuš

DVAKRÁT Ladislav Novák: Dílo I a II **3**

POEZIE Igor Pomerancev **5**

DIVADLO O. Macl o festivalu v Casablance **6**

ANTOLOGIE Slovinská queer literatura **7**

POEZIE L. Vlček | F. Zöllner **12** V. Matuška **17**

PRÁVĚ VYCHÁZÍ O postutopickém radikalismu **14**

FESTIVAL SPISOVATELŮ Praha 2018 **15**

PRÓZA Jiří Kratochvil: Já plivník **16**

NAD KNIHOU Laqueur: Rozkoš mezi pohlavími **18**

RECENZE Kamen **19** Waltari **21** Nabokov **22**

15
9 770862 657001

Nejgrafomanštější poezii píší ti nejemotivnější

S Igorem Pomerancevem o erotickém vztahu básník–jazyk, městech a alergii na Rusko

Proč právě poezie?

Můj otec byl novinář, takže jsem už od dětství slýchával vrzání pera nebo klepání psacího stroje. Tím nejobvyklejším obrazem byla otcova shrbená záda, takže jsem si nejprve myslel, že zády i píše. I když nebyl básník, ale novinář, přesto je i k téhle práci potřeba inspirace. Když nebyla doma maminka, otec musel někomu přečíst, co napsal, a tak to četl mně, i když jsem z toho jen máloco chápal. To bylo na Ukrajině, v Černovcích, kam jsme se přestěhovali, když mi bylo pět let. Právě tam jsem mnoho věcí objevil: emočních, akustických, vizuálních, jako by mi někdo poprvé v životě ukázal barevný film, po všech těch černobílých. Tam jsem také zjistil, že maminka i tatínek kromě naší rodné ruštiny mluví i ukrajinsky, a otec v ukrajinštině dokonce i píše. Takže další objev a zároveň otřes znamenalo zjištění, že existují různé jazyky. Do té doby jsem měl jako všechny děti za to, že existuje jen jeden jazyk. Takže i když můj rodný jazyk, stejně jako mých rodičů, byla ruština, přesto toto rané odhalení mělo jistý postranní efekt. A pokud jde o poezii? Ne že bych si já vybral ji, to ona si vybrala mě. A mým celoživotním úkolem bylo nepodvést ji.

A podařilo se?

Mně samotnému se to těžko hodnotí, ale nikdy mě neopustila. Naše manželství se vydařilo, nerozvedli jsme se, nějaký druh chemie asi stále funguje a jsme spolu doteď. Poezie mi více méně důvěřuje a já nejenže v ni věřím, ale mám ji i rád. Poezie je neutuchající objevování něčeho v sobě. Prvním krokem je pochopit, co od poezie člověk čeká, proč ji píše. Protože devadesát devět procent lidí, kteří píší básně, chtějí vyjádřit své skutečné, upřímné pocity, poezie jim na emoční úrovni pomáhá žít. Nicméně si myslím, že taková poezie málokoho obšťastní a že je to vlastně jen projev grafomanství. Prvním nepřítelem poezie je podle mě upřímnost a pravda. To je jen takový kulturní odpad, psychologická nálepka, které nezajímají nikoho, dokonce ani autorovo vlastní pokrytectví. Pro poezii jsou důležité dvě věci: promyšlená práce s jazykem a ohnutí reality. A emoce… Tu nejgrafomanštější poezii píší ti nejemotivnější lidé. Poezie je práce. Když se například zamyslím nad svými ranými verši, když mi bylo šestnáct let: *„září stonalo neštovicemi a žloutenkou…“ / „září záduchou se dusí, září žloutenkou se žlutí“* [v překladu Jany Kitzlerové]. Ano, nejsou to dobré básně, ale není v nich ani zrnko emocí, je to promyšlená práce s jazykem, ukázka toho, jak mladý člověk hledá a nachází metaforu. Snaha napodobit poezii stříbrného věku. A to je práce. Ne ten spasitelský verbální průjem, kterému někteří dávají ve své poezii průchod. Čert vem emoce, naopak: uchopit realitu a přetvořit ji jazykovými prostředky – to je cíl poezie.

Právě na jazyk jsem se chtěla zeptat. Všichni skuteční básníci, nebo aspoň takoví, které za skutečné básníky považuji, se na svou tvorbu velmi vážně připravovali, teoreticky i jazykově. Když čtu vaši poezii, mám dojem, že jdete cestou promyšlené přípravy, ne autorského přetlaku.

Ano, to je můj přístup k tvorbě; psaní poezie je vědomý proces, na inspiraci se příliš nespoléhám. I když ruské slovo inspirace, „vdochnovenie“, se mi líbí, protože je v něm obsažena představa nádechu a výdechu zároveň, a s poezií je to podobné. Už od dětství jsem měl rád objevitele a cestopisy, všichni ti Vasco da Gamové a Kolumbové, kteří objevovali průlivy, moře, celé kontinenty. Ta vášeň pro objevování ve mně zůstala, jen se přesunula z oblasti geografie do oblasti jazyka a poezie. Doteď vzrušují mou představivost vavříny prvních cestovatelů a objevitelů a já dělám něco podobného. Báseň lze organizovat různě, pomocí hexametru, srovnání, podle zákonitostí sylabotonie, a samozřejmě už od antiky pomocí rytmu. Hledám vlastní způsob organizace verše. Je to jako ve fotbale, který hrají slabozrací: i on má svá pravidla, ovšem hlavní otázkou je, jak hráči najdou míč? Uvnitř míče je chrastítko, takže ho najdou po sluchu. Podobně jsem i já už před mnoha lety začal nacházet rytmus v poezii podobně jako slabozraký hráč míč. Ta hra mě však brzy omrzela, protože je v ní něco mechanického. Vyzkoušel jsem různé žánry, používal neobvyklá slova, velmi rád například ve své poezii používám strategii psychologického dramatu, psychologické prózy, vtip, zkrátka všechny prostředky kromě těch bytostně poetických. Zdá se mi, že právě tohle je cesta k objevům, možná ne celých kontinentů, ale třeba aspoň pohoří. Vidíte, teď mluvíme o poezii, a já používám geografické termíny. Právě ty velmi oceňuji i v jazyce. Mám rád, když slovo ihned asociuje to, co označuje. Proto mám rád plastická slova, archaismy, například jako u Chlebnikova nebo jako v ukrajinštině, a tím ji nechci hanit, naopak, dvě stě let se ji snažili zničit, ale ona odolala a zachovala si živou archaičnost. Díky ukrajinským slovům lépe chápeme některá slova ruská, ukrajinština je osvětluje a já spatřuji její kořeny; vidíte, třeba slovo „kořen“: gramatický pojem a zároveň část stromu. Takže ano, zcela vědomě pracuji s jazykem, ale zároveň čekám i na vstřícné gesto poezie.

Když jsme se setkali, moje první věta byla, že vás trochu podezřívám, že mluvíte lépe česky než já rusky (ačkoliv to popíráte). Vím také, že mluvíte i dalšími jazyky, tedy: dokázal byste si představit psaní veršů v jiném jazyce, než je vaše rodná ruština?

Víte, vztah mezi básníkem a jazykem je vztahem v podstatě erotickým. A není to vlastně metafora, je to jako v lásce, erotice, zamilovaní pro sebe hledají optimální pozici a stejně tak slova a konstrukce v básni směřují k absolutnímu souladu, k plné jednotě. Co mám na mysli, když říkám erotika v jazyce. Existuje taková hloupá fráze – „má rád ženy“. Je to hloupý obrat, protože lze milovat jen jednu ženu, ne ženy, a to definuje mé vztahy s jinými jazyky, já mám rád tuto ženu – ruštinu. Samozřejmě že znalost dalších jazyků je velkým bohatstvím. Jen díky angličtině a němčině jsem pochopil mnoho v ruštině. Díky znalosti angličtiny jsem pochopil, v čem je podstata anglické poezie; je to v základu anglických slov, která pocházejí ze čtyřiceti procent z latiny, a tady vzniká jisté napětí, rozpor mezi anglickými a latinskými kořeny slov, kdy ty první označují abstrakta, druhé konkréta. Literatura v různých vývojových fázích instinktivně vybírá jazykové dominanty, a ten rozpor, ty dvě jazykové úrovně, které jsou v angličtině přítomny, jsou například velmi dobře patrné v tvorbě Johna Donna nebo Shakespeara. V tom je podle mě podstata anglické poezie.

A podstata ruské poezie?

Hned to řeknu, nejprve ale k německé poezii. Němčina je jazyk nesmírně organizovaný, závazný, je v něm pořádek, gramatika je pro němčinu nesmírně důležitá, a tak podstata německé poezie je v otázce, jak může básník v rámci uzavřené gramatické struktury němčiny najít svobodu. Pro mě je

foto Milena Findeis

Igor Jakovlevič Pomerancev (1948, Ukrajina), básník a novinář žijící v Praze. Dle vlastních slov rusky píšící básník v rakousko-uherském prostoru, ze kterého se kvůli svému rodišti na Bukovině nemůže vymanit. Jeho básnická tvorba představuje precizně jazykově uchopenou reflexivní lyriku. Ačkoliv v roce 1985 vydává svou prozaickou prvotinu – *Alfy i serenady* (Londýn) –, od devadesátých let publikuje převážně poezii. Je rovněž autorem několika rozhlasových dramat.

géniem německé poezie Rainer Maria Rilke, protože vychází za hranice této uzavřené gramatické struktury, nachází především syntaktickou svobodu a zcela se noří do živlu poezie. A mimochodem poznámka k ukrajinské poezii: jen díky ní žije ukrajinský jazyk, jen díky ní přežil a snad i chytil druhý dech. Pro Ukrajinu je poezie existenciálním pojmem, daleko zásadnějším než pro Angličany či Němce. A pokud jde o ruskou poezii: Osip Mandelštam kdysi dělil kulturu na tu povolenou, tedy mrzáckou, a zakázanou. Jde tedy o otázku svobody. Podstatou ruské poezie je svoboda, otázka, jak být svobodný lidsky i umělecky. Možná i proto jsou jednou z nejlepších frází v ruské literatuře Jevtušenkova slova, že v Rusku je básník víc než básník. Cituju ho proto, že jazyk je pro básníka jako tetování, nelze ho smýt. Jevtušenko jen v odlehčené formě opakuje Mandelštamova slova: *„Veškerá díla světové literatury dělím na schválená a napsaná bez naděje na uveřejnění. To první – to jsou šmejdy, to druhé – to je kradený vzduch. Spisovatelům, kteří píší tak, aby to bylo přijato, mám chuť plivnout do tváře, vzít je holí přes hlavu…“* [v překladu Ludmily Duškové]. Já sám nemám vztah k podstatě ruské poezie, problém svobody byl pro mě vyřešen již dávno. Tenkrát jsem ten problém řešil v tom nejširším slova smyslu emigrací, a proto jsem se už nikdy nezabýval hledáním svobody v ruské nesvobodě, ale věnoval se slovesům, podstatným jménům, podřadným souvětím… Možná proto jsem cizí tomu bílému nahému tělu, kterému se říká ruská poezie. Poezie existuje podle svých vlastních pravidel a já jsem jen její poddaný, který píše rusky. Víte, kdo mě nejvíc čte? Ruští básníci. A hledají u mě nové ideje, politické, jazykové. Někteří mě rovněž citují, pochopitelně bez uvozovek. Jsem jiný, vím to, a proto jim mohu přinášet impulzy svobody v oblasti gramatiky a lexika. Nechci se chlubit, ale obohatil jsem lexikum používané v ruské poezii o lingvistickou a etnografickou terminologii a nebál jsem se používat slova dříve neužívaná. A toho si lidé všimnou a přivlastní si to, zvláště mladí básníci.

Už mnoho let žijete mimo Rusko. Neměl jste za celou tu dobu nikdy pocit, že ztrácíte kontakt s ruštinou?

Naopak, to, že žiji mimo, na siločarách důležitých linek, jak někdy říkám, v průvanu, který je však velmi osvěžující, považuji za pozitivum. Ano, člověk musí někdy bilancovat, takže jsem například přestal používat žargon, protože ten rychle zastarává, ale člověk má mnoho jiných možností, třeba používat spisovnou ruštinu a rozrušovat ji zevnitř.

Takže jste v podstatě jazykový revolucionář?

Ano, v rámci svého konzervatismu. Ale tím nejsem unikátní, to je známý fakt, zkušenost celé, nejen ruské emigrace. Takový Thomas Mann nebo Marina Cvetajeva, zejména ta si dovolovala některé riskantní kroky, které spíš příslušejí lidem žijícím „v jazyce“.

Patrně však opodstatněně?

Člověk s darem geniality, což byl její případ, si může dovolit vše. Vezměte si například jednu z nejlepších ruských próz 20. století – Ivan Bunin a jeho *Život Arseněvův*, který Bunin napsal ve Francii. Cizí prostředí mu však nebránilo napsat něco tak krásného, a to i v plánu jazykovém.

Když jsme si před naším setkáním psali, zaujalo mě jedno vaše tvrzení a nevím, zda jsem si ho vyložila správně: soudíte, že český čtenář je jiný než ruský. Je to tak?

Nejen čtenář. Češi se nacházejí v zóně vlivu germánské kultury.

Myslíte, že to ještě dnes platí?

Ano, i v těch ryze praktických věcech, jak a kde bydlí, co očekávají od veřejné dopravy i jaké obraty používají ve společenském styku. Německá kultura má na Čechy stále silný vliv. Ale to je normální, tradice má vždy silný vliv. Vezměme mrtvou řeckolatinskou tradici, jak je dodnes patrná. Znáte ten vtip: mrtvola ledva dýchala. Tak je to i s tradicemi: některé sice sotva dýchají, ale dýchají nám na krk. Různorodé vlivy v kultuře jsou však pozitivním fenoménem.

Myslíte si tedy, že český čtenář není připraven na vaši poezii?

Naopak, ruský čtenář není připraven.

Takže se nebojíte, že překlad, ale možná spíše čeština sama, změní či zkazí vaši poezii?

Ne, vůbec, na českého čtenáře čekám a chci se s ním setkat.

Už nějaké setkání proběhlo?

Ano, dvakrát jsem se zúčastnil mezinárodního Festivalu spisovatelů, kde samozřejmě bylo i české publikum. Několik mých věcí bylo přeloženo do češtiny. Jiná věc je ta, že se Češi více zajímají o anglosaskou či německou kulturu a ta ruská, v souvislosti s geopolitickou situací, často vyvolává alergii. Není to nepochopitelné, naopak je to zcela opodstatněné.

S tím bych asi nemohla zcela souhlasit, ale je mi jasné, že s tímto názorem jsem asi v menšině.

Uvedu příklad. V souvislosti s Festivalem spisovatelů jsou vyvěšovány různé plakáty, a já takhle jednou jdu z práce a na Václavském náměstí do mě vrazí nějaký člověk, razí si cestu k tomu plakátu a začmárá na něm moje jméno. Asi mu vadilo ruské jméno. Jméno veterána ruské emigrace, jehož konflikt s KGB začal v roce 1968 tím, že měl u sebe ukrajinské noviny, a skončil o deset let později v emigraci. Přesto jen to ruské jméno stačilo, aby někoho naštvalo, vyvolalo alergickou reakci. Před svým osudem neutečeš…

Když jsem četla vaši poezii, stále mě napadalo, jaké jsou její zdroje. Zeptám se tedy jednoduše: kdo je vaším oblíbeným básníkem?

Těch je hodně. Tím, že jsem vyrostl na Bukovině, dostalo se mi, jak vždy říkám, toho černomořského očkování emocemi. Proto mám rád v jazyce i poezii emotivní začátek, jako třeba u Puškina, ale ten byl vlastně z Afriky, takže také od moře. Mám zkrátka rád básníky naočkované citem, jako byl například Boris Pasternak, jazykový génius, jehož matka i strýc byli z Oděsy, ačkoliv on sám je považován za moskevského básníka. Přesto je v jeho jazyce cítit to sérum, jeho zacházení s jazykem je „černomořské“, v jeho poezii je silně cítit moře. Přesně to čtu, právě to mám rád. Lépe je vidět všechny barvy než být barvoslepý, ačkoli i v daltonismu lze hledat estetickou hodnotu. Zkrátka, mám rád bohatství chudých. A chudoba může být bohatstvím, jako u Samuela Becketta.

Možná jsem se nevyjádřila přesně. Aniž bych vás byť jen na chvíli podezřívala z epigonství, cítila jsem ve vaší poezii něco, co jsem již znala. Kdo měl na vás zásadní vliv?

Anglosaská poezie, ne ruská. William Carlos Williams, ten způsobil silný úklon v mém hledání svobody, které jsem nacházel ve volném verši. Tedy s veškerou láskou k Pasternakovi má tvorba nemá nic společného s jeho poezií, naše verše se nacházejí ve zcela jiných zónách. Zkrátka je mi bližší anglosaská, angloamerická poezie.

Patrně se nechystáte opustit Prahu, kde žijete: vidíte zde ještě budoucnost své ruské poezie?

Jsem optimista a dívám se s nadějí jak do minulosti, tak do budoucnosti. Ano, chci zůstat v Praze. Víte, vyrostl jsem v Černovcích, v bývalém rakouskouherském městě, dřívějším „hlavním“ městě německé poezie. V životě jsou zkrátka jakési magnety, silová pole, a já prostě nemohu opustit tuto rakousko-uherskou zónu.

Jste tedy ruským básníkem v rakousko-uherském prostoru?

Jednou jsem žertoval, že jsem jediným uhersko-rakouským básníkem píšícím rusky, a ten vtip se ukázal jako rozhodující. Takže ano, zůstávám v tomto rakousko-uherském prostoru už jen proto, že mám rád města-palimpsesty s různými kulturními, jazykovými a historickými vrstvami a Praha, stejně jako Černovce, je přesně takovým palimpsestem, kde můžete postupně odkrývat vrstvu po vrstvě. Bylo by pro mě těžké žít v homogenním prostoru. Praha je jako román, středověká, renesanční i postmoderní. Ani vzduch, který dýcháme, není složen jen z kyslíku, jsou tam i další prvky; dýchat pražský vzduch, který obsahuje všechnu tu jazykovou, kulturní i literární různorodost, pro mě sice není snadné, ale přesto je to má atmosféra, kterou chci dýchat dál.

Ptala se a z ruštiny přeložila
Jana Kitzlerová

POEZIE IGOR POMERANCEV: PŘEČTU BÁSEŇ, KTERÁ, JAK DOUFÁM, USPOKOJÍ VŠECHNY

* * *

Na druhé výročí její smrti
jsme přišli k hrobu.
Položili květy.
Cestou domů jsem si pomyslel:
„Počkat, vždyť leží doslova
pár kroků od Franze Kafky.
To se jí podařilo!“
A kdy se jí nedařilo?
Malíř P. doma duchaplně poznamenal,
že nebožčino „fysis bylo tak metafyzické,
natolik metafyzické, že
dívat se na ni z hlediska fyzična
by bylo jednoduše nevkusné.“
A mě napadlo, ale mlčel jsem:
jako když se stěhuješ,
všechno už je odnesené
a až úplně nakonec stěhováci sundávají obrazy
a fotografie ze zdí,
na jejich místech zůstanou světlé skvrny.
Tak takhle to je i se Soňou:
v duši po ní zůstaly světlé skvrny
skoro sluneční,
no, skoro…

* * *

Přinesl do třídy několik klubek různobarevné vlny,
všechny jimi obtočil, omotal, ovinul.
Smáli se, až jim tekly slzy.
Vlna byla pružná.
Bylo v ní příjemně teplo –
Nitě se nezařezávaly do rukou ani nohou.
Dokonce se šlo i pohnout,
celým tělem naráz,
škubnutím,
pár centimetrů napravo, pak zase nalevo.
Legračně do sebe naráželi,
mimochodem se dotýkali
rty.
Rty byly také pružné, našpulené.
Rozhodli se už nikdy nerozmotávat.
Nejdřív ředitelství jednalo tajně.
Učitelé se vyzbrojili
nůžkami a břitvami.
Ale přeřezané uzly a smyčky
hned zase srůstaly
a byly pevnější než kdy dřív.
Krmili je po lžičkách.
Nakonec se o tom dozvěděli všichni.
Školu obklíčili,
povolali rotu výsadkářů.
Ale ani speciální nože vlnu nepřeřízly.
A tak v noci do třídy vypustili moly.
Když se vzbudili,
nezbyla ani nitka.
Moli sežrali dokonce i oblečení.
A takto nahaté
je vrátili rodičům.

* * *

Přečtu báseň, která, jak doufám, uspokojí všechny:
homosexuály, homofoby, lesbičky, pedofily
a také naši maličkost, postrádající originalitu a inspiraci.
Skutečně si myslím, že je jen jedna oblast,
která všechny spojuje: říká se jí „erotika“.
Taková je moje zkušenost v úzkém kontaktu
s posluchačem.
Je to jediné téma, které rozjiskří, rozpálí a zpopelní.
Studenti se například začínají smát.
Dívají se na mě a chechtají se na celé kolo:
tak tenhle plešatý, pupkatý, s buřtíky místo prstů –
píská na stejnou píšťalu.
Jen ať se smějí, až se za břicho popadají, ať puknou
smíchy.
Však oni mě ještě doženou, hele, už běží, hopsají,
jen ať si to zkusí, ještě se na sebe podívají
do zrcadla, a pak zděšení, všichni nakonec
se protáhnou, ani nehlesnou, bez jiskry v očích,
a nehnou, ani svalem, ani brvou.
Takže přečtu báseň.

Nad ránem

V domě bylo plno lidí:
děti, žena, matka,
a tehdy mě zavolali k telefonu.
Vzal jsem sluchátko, a on se najednou vzlykavě
rozplakal:
Igore, je mi zle, spas mě,
vždyť jsme se tolik milovali!
Řekl jsem:
Kdo je to?
Odpověděl:
Přece já!
A v tu chvíli jsem pochopil, kdo to je.
Že je to ona,
a že zármutek zkreslil její hlas,
který dál křičel:
Igore, pomoz!
Srdce se mi sevřelo v hrudi,
nebo to já ho sevřel v ruce.
„No tak už skonči,“ řekl jsem snu.
Ale on nekončil.
Proč vážky?
Zkrátka proto,
že jejich smysl je průzračný.
Protože
natruc mouchám i motýlům
přelétávají moře:
šikovně složí dlouhé nožky
pokryté štětinkami,
ozdobené tříčlánkovými drápky.
A třeba jen proto,
že ji můžeš chytit
klíšťkami
za krček nebo za hlavičku
a létat s ní, dokud
nestočí
koneček svého bříška
až tam, k tomu určenému místu.
Ano, konec konců proto,
že s ní takhle můžeš prolétat
celý život.

Překlad vznikl na semináři ÚVES, FF UK.
Překladatelský kolektiv: Anastasija Barbanakova (1994), Vojtěch Frank (1995), Klára Kafková (1995), Valeriya Kim (1993), Jana Kitzlerová (1978).